

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Μεθοδίου Γ. Φούγια, Μητροπολίτου Πισιδίας, πρώην Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καὶ Μ. Βρετανίας, *Τὸ ἑλληνικὸ ὑπόβαθρον τοῦ Ἰσλαμισμού*, ἔκδ. ὀργανισμοῦ Λιβάνη «Νέα Σύνορα», Ἀθήνα 1994, σχ. 20Χ14 ἐκ., σσ. 268.

Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀφιερῶται εἰς τὸν Σεβ. Μητροπολίτην Φθιώτιδος κ. Δαμασκηνόν, εἶναι λίαν ἐπίκαιρον ἀφ' ἐνὸς διότι τόσον ὑπὸ τοῦ Σεπτοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅσον καὶ ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς Δύσεως προωθεῖται ὁ λελογισμένος διάλογος Χριστιανισμοῦ καὶ Ἰσλαμισμού, καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ Ἰσλάμ, παρουσιάζοντες εἴτε τάσεις ἐξευρωπαϊσμοῦ, εἴτε τάσεις ἀπολύτου Fundamentalismus, εὐρίσκονται εἰς τὸ ἐπίκεντρον τοῦ παγκοσμίου ἐνδιαφέροντος.

Τὸ βιβλίον τοῦ Σεβ. Πισιδίας εἶναι πολυδιάστατον καὶ, χρησιμοποιοῦν τὴν ἱστορικὴν γενετικὴν μέθοδον, ἀναφέρεται πρὸ πάντων τόσον εἰς τὴν ἀφετηρίαν καὶ τὴν δημιουργίαν τοῦ Ἰσλαμικοῦ πολιτισμοῦ, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἐξάπλωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Ἰνδιῶν μέχρι τῆς Ἰσπανίας. Διὰ τῆς γλαφυρᾶς ἐκθέσεως τοῦ σ. ὁ ἀναγνώστης ἐνημερώνεται διὰ τὰ γενεσιουργὰ αἷτια τοῦ δυναμισμοῦ τῶν πρώην Βεδουίνων τῆς ἀγόνου Ἀραβίας, οἱ ὅποιοι συνεκρότησαν πανίσχυρον στρατόν, ἐνίκησαν ἐμπειροπολέμους ἱστορικὰς αὐτοκρατορίας, κατέκτησαν ὕλικῶς καὶ πνευματικῶς τὰς ἀκμαζούσας περιοχὰς τῆς Ἑγγύς καὶ Μέσης Ἀνατολῆς, ἀπέκτησαν τὰς πηγὰς τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἑλληνικῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ἀνέδειξαν μακίην καὶ προστάτας τῆς πνευματικῆς κληρονομίας τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ καὶ ἴδρυσαν κέντρα καλλιέργειας ἑλληνοκεντρικοῦ πολιτισμοῦ, ἐστρατολόγησαν νεστοριανούς καὶ μονοφυσίτας χριστιανούς καὶ ἔβραίους, διὰ τὰ μεταφράσασιν εἰς τὴν ἀραβικὴν τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰ συντελέσασιν εἰς τὴν ἀνάδειξιν ἐπιφανῶν μουσουλμάνων ἑλληνιζόντων φιλοσόφων, δι' ὧν μετεδόθησαν ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ Ἀριστοτελισμὸς καὶ πολλὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς σοφίας.

Τὸ ἔργον τοῦ σ. μετὰ τὴν Προθεωρίαν, τὸν Πρόλογον καὶ τὴν Εἰσαγωγήν (σσ. 13-44), παρουσιάζει, εἰς τὸ Α' Μέρος (σσ. 45-114), τὰς ἱστορικὰς προϋποθέσεις τῆς διειδύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ εἰς τὸ Ἰσλάμ, τῆς ἀφυπνίσεως τῶν Ἀράβων καὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν κατακτῆσεως τῶν Ἑλλήνων. Τὸ Β' Μέρος (σσ. 115-162), ἐξετάζον τὴν διειδύσασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ εἰς τὸν Ἰσλαμικὸν Κόσμον, ἀναφέρεται ἰδιαίτερος εἰς τοὺς Νεστοριανούς καὶ Ἰακωβίτας μεταφραστὰς τῶν ἑλληνικῶν ἔργων, οἵτινες συνεκρότουν ὀλοκλήρους σχολὰς, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐπισήμανσιν τῶν πηγῶν τῆς

Ἰσλαμικῆς Φιλοσοφίας. Τὸ Γ' Μέρος (σσ. 163-230) ἀφ' ἑνὸς προβάλλει τοὺς μεγάλους ἑλληνίζοντας φιλοσόφους τοῦ Ἰσλαμισμοῦ (Al-Kindī, Al-Fārābī, Avicenna, Al-Ghazālī, Averroes, Al-Rāzī, Al-Bīrūnī, Ibn al-Haytham) καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀναφέρεται εἰς τὴν σχέσιν τοῦ Δυτικοῦ Ἰσλαμισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἰς τὸν Σουφισμόν, εἰς τὸν Νεοπλατωνισμόν, εἰς τὸν Μυστικισμόν, εἰς τὰς συναρτήσεις τῆς Μουσουλμανικῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ ἑλληνικοῦ φωτός εἰς τὰς «Ἀραβικὰς Νύκτας» καὶ εἰς τὴν Βαγδάτην ὡς τὰς Ἀθήνας τῆς Ἀνατολῆς, ἔνθα, ὡς σημειοὶ ὁ Σεβ. σ., «ἑλληνικὴ ἰατρικὴ, ἑλληνικὰ μαθηματικά, ἑλληνικὴ λογοτεχνία, φιλοσοφία, ὀπτικὴ, φαρμακολογία, γεωμετρία, ἀστρονομία, γεωγραφία, μουσικὴ, ἀκόμη καὶ θεολογία ἀπέτελεσαν τὶς βαθιεῖς ρίζες στῆν ἐξέλιξιν τοῦ ἰσλαμικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ στῆ Βαγδάτη προηγήθη χρονικὰ, ἀλλὰ καὶ σὲ ἕκτασιν ἀπὸ τὴν ἀναγέννησίν του στῆ Φλωρεντία» (σ. 227).

Τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον περιέχει καὶ 26 πίνακας καὶ χάρτας, κατακλείεται διὰ Συμπερασμάτων εἰς ἀγγλικὴν καὶ ἑλληνικὴν γλῶσσαν (σσ. 231-242), διὰ Παραρτήματος (σσ. 243-248), παρουσιάζοντος κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν τοὺς κυριωτέρους Ἑλληνας σοφοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους στηρίζονται ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ ἰσλαμικὴ φιλοσοφία, καὶ τέλος δι' Εὐρετηρίου (σσ. 249-268).

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον ἀναδεικνύει τὴν γνωστὴν ἐκ τοῦ ὄλου συγγραφικοῦ ἔργου αὐτοῦ εὐρύτητα τῶν ὀριζόντων τοῦ Σεβ. Παιιδίας, τὴν ὀξύτητα καὶ ρωμαλεότητα τοῦ κριτικοῦ του στοχασμοῦ, τὴν καταπληκτικὴν ἐπιστημονικὴν ἐνημέρωσίν του εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ξένην βιβλιογραφίαν καὶ τὰς διονυχιστικὰς παρατηρήσεις καὶ ἐπισημάνσεις του εἰς ἀναριθμήτους ὑποσημειώσεις, διαφωτιζούσας πλῆθος συναρτήσεων τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐξιστορουμένων. Διὰ στόματος κορυφαίων ἐπιστημόνων ὄλου τοῦ κόσμου καὶ διὰ τῆς ἰδικῆς του εὐφυοῦς ἱστοριογενετικῆς συνδέσεως πλῆθος περιστατικῶν, γεγονότων καὶ λησμονουμένων ἢ παραθεωρουμένων ἀληθειῶν, ὁ σ. ἐξυμνεῖ τὴν ἐξελληνιστικὴν ἐπικοινωνίαν τοῦ Ἰσλάμ μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τολμᾷ νὰ διατυπώσῃ μετὰ μελαγχολίας σκέψεις, αἵτινες ἀποτελοῦν ἀφυπνιστικὴν πρόκλησιν οὐ μόνον διὰ τοὺς «φονταμενταλιστὰς» ἐκπροσώπους τοῦ Ἰσλάμ, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς σημερινοὺς ὀρθοδόξους Ἑλληνας καὶ θὰ ἠδύναντο νὰ δημιουργήσῃν διάλογον ἢ ἀντίλογον, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει καὶ τὴν ἰδιαίτην ἀξίαν τοῦ ἔργου. Χαρακτηριστικῶς ἤδη ἐν τῷ Προλόγῳ ὁ σ. καλεῖ εἰς τὸν διάλογον αὐτόν, ὅταν τονίξῃ: «Ἀπὸ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῶν ἐρευνῶν μου σχημάτισα, γὰρ μὴ ἀκόμη φορὰ, τὴν ἀπογοητευτικὴν μου ἐντύπωσιν πῶς οἱ Ἕλληνες εἶναι δημιουργοὶ ἀλλὰ ὄχι φύλακες τῶν ἐπιτευγμάτων τους. Εἶναι λοιπὸν μέσα σὸ πρόγραμμα τῆς Θείας Πρόνοιᾶς νὰ σκορπίζουν ἀφειδῶς τ' ἀγαθὰ τους, ἀθέλητα ἢ ἠθελημένα, ἐμμεσα ἢ ἄμεσα. Εὐρίσκειται σὸ προαιώνιον σχέδιον τοῦ δημιουργοῦ νὰ γίνονται ὄργανα γὰρ ἄλλους λαοὺς τοῦ ὀρθοῦ Προσανατολισμοῦ...

»Τοὺς ἰσλαμιστὰς ὑπῆρέτησαν οἱ νεστοριανοὶ καὶ οἱ μονοφυσίτες, οἱ

ὅποιοι μετέφρασαν τὰ ἑλληνικὰ κείμενα γι' αὐτοὺς ἢ τοὺς ἀνοιξαν τὰ μάτια. Πόσο χρήσιμοι φάνηκαν ὄντως οἱ ἀδελφοί μας αὐτοὶ χριστιανοὶ σ' ἐμᾶς και στὸ Ἰσλάμ και πόσο ἄστοχα και ἄστοργα πολιτεύθηκε ὡς πρὸς αὐτοὺς ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία; Και πόσο ἀδιάφορα συμπεριφερόμαστε πρὸς τοὺς λεγόμενους μονοφυσίτες ἀκόμη σήμερα; ... Πόσα μικρολάθη ὀδηγοῦν πράγματι σὲ κοσμογονικὲς ἐξελίξεις!» (σσ. 17-18).

Αἱ σκέψεις αὐταὶ θὰ ἠδύναντο νὰ προκαλέσουν γονίμους συζητήσεις, εἰς τὰς ὁποίας θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως λίαν θετικὴ και ἡ συμμετοχὴ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Πισιδίας κ. Μεθοδίου, ἐὰν οὗτος, ὅπως εὐχόμεθα, εὔρισκε τὸν χρόνον νὰ ἀξιοποιήσῃ τὸ τεράστιον ὕλικόν τῆς ἀκαταπονήτου ἐρεῦνης του οὐ μόνον ἱστοριογενετικῶς, ἀλλὰ και διὰ συστηματικῆς καθ' ὕλην συνθέσεως. Αὐτὸ ἰσχύει οὐ μόνον διὰ τὸ ὡς ἄνω ἔργον, ἀλλὰ και διὰ πάντα τὰ παλαιότερα και νεότερα δημοσιεύματα αὐτοῦ, τὰ ὅποια περιέχουν καταπληκτικὸν πλοῦτον ἱστοριοφιλολογικὸ ὕλικόν, ὅπερ θὰ ὑπεβῆθαι τὴν συστηματικὴν διαπραγμάτευσιν αὐτοῦ, ὡς και τοὺς σχετικὸς διαλόγους.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Βαρβάρας Κουταβά-Δεληβοριά, *Ὁ γεωγραφικὸς κόσμος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου*, τόμ. Α': *Τὰ «Γεωγραφικά» - Γενικὰ στοιχεῖα Φυσικῆς Γεωγραφίας, Βιογεωγραφίας και Ἀνθρωπογεωγραφίας*, Ἀθήνα 1991, σχ. 24Χ17 ἐκ., σσ. 412 και τόμ. Β': *Ἡ Εἰκόνα - Οἱ ἄνθρωποι, οἱ τόποι και χαρτογραφικὴ ἀποτύπωσή τους*, Ἀθήνα 1993, σχ. 24Χ17 ἐκ., σσ. 654.

Ὁ Α' τόμος τοῦ ὡς ἄνω ὀγκώδους ἔργου, ὅστις ἐξεδόθη εἰς τὴν σειρὰν τῆς Βιβλιοθήκης Σοφίας Ν. Σαριπόλου τοῦ Ἐθνικοῦ και Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (ἀρ. 83), εἶχεν ἐγκριθῆ τὸ 1988 ὡς ἐπὶ διδακτορικὴ διατριβὴ εἰς τὸ Τμῆμα Ἱστορίας, Ἀρχαιολογίας και Ἱστορίας τῆς Τέχνης τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Πρόκειται περὶ λαμπρᾶς μελέτης, μαρτυροῦσης τὴν ὑψηλὴν ποιοτικὴν στάθμην τῶν ἐν Ἑλλάδι βυζαντινολογικῶν σπουδῶν και ἀποδεικνύουσης ὅτι ἡ βυζαντινὴ φιλολογία, τῆς ὁποίας ἡ ἀξία ἀναγνωρίζεται ὀλονὲν και περισσότερο διεθνῶς, δὲν εἶναι μόνον πηγὴ διὰ τὴν μελέτην τοῦ καθ' ὅλου ἐκκλησιαστικοῦ βίου, ἀλλὰ και ἀπόδειξις τῆς ρηξικελεύθου και πρωτοποριακῆς συμβολῆς τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν συνέχισιν τῆς ἀναπτύξεως πάντων τῶν κλάδων τοῦ ἐπιστητοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι εἰς τὴν προβολὴν και διάδοσιν παντοίων και ποικίλων ἐπιστημονικῶν και πρακτικῶν γνώσεων συμβάλλονται και αὐτὰ τὰ θρησκευτικὰ κείμενα. Οὕτω λ.χ. διὰ τὰς ἀποκτηθείσας ἐν τῷ χώρῳ τῆς Γεωγραφίας γνώσεις κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, ἡ συγγραφεὺς, ἥτις εἶναι Ἐπίκουρος Καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὀρθῶς σημειοῖ τὰ ἐξῆς:

«Δὲν θὰ πρέπει νὰ παραλειφθῆ ἡ σχέση μὲ τὸν χώρο τῆς Γεωγραφίας και τοῦ πιδὸ πολυδιαβασμένου κειμένου τῆς ἐποχῆς, δηλ. τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Ἡ συχνὴ χρῆσις τῆς ἕκανε οἰκεία στοὺς ἀναγνώστες τῆς ἀκόμη καὶ τοπωνύμια ἀπομακρυσμένων περιοχῶν, ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ ζωικοῦ χώρου τους. Ἀλλὰ καὶ οἱ Βίοι Ἁγίων ἔχουν ὄχι σπάνια ἰδιαίτερα λεπτομερεῖς περιγραφές τῶν περιοχῶν, ὅπου ἀναπτυσσόταν ἡ δράσις τοῦ βιογραφουμένου Ἁγίου. Ἡ γλῶσσα τους, ποὺ ἦταν συχνὰ ἡ καθομιλουμένη τῆς ἐποχῆς, τὸ γλαφυρὸ ὕφος, καθὼς καὶ τὸ προσφιλές τοῦ θέματος, τοὺς καθιστοῦσαν κείμενα συναρπαστικὰ καὶ ἐπομένως εὐρείας κυκλοφορίας» (σ. 102).

Ἐπὶ τὴν αὐτὴν ὀπτικὴν γωνίαν ἐξεταζόμενα καὶ τὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (1^ο αἰών), ἀποδεικνύονται ὡς πηγὴ διὰ τὴν μελέτην οὐ μόνον πτυχῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου (λ.χ. τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισῶν, λειτουργικῶν ζητημάτων καὶ ἑορτῶν, ὡς ἔχει κατὰ τὸ παρελθὸν ἐπισημάνει ὁ γράφων), ἀλλὰ καὶ ἀναριθμῶν στοιχείων ἐκ πάντων τῶν τομῶν τοῦ ἐπιστητοῦ. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ὑπαρξις ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῖς πλουσιωπάτου γεωγραφικοῦ ὕλικου, εἰς ἐπισήμανσιν τοῦ ὁποίου εἶναι ἀκριβῶς ἀφιερωμένη ἢ διατριβὴ τῆς κ. Βαρβάρας Κουταβά-Δεληβοριά. Ὡς αὕτη τονίζει, «ἀνάμεσα στ' ἄλλα τὰ γεωγραφικὰ στοιχεῖα ἐντυπωσιάζουν ἀκόμα καὶ σὲ μιὰ ἀπλὴ θεώρησι τῶν κειμένων. Πάμπολλα διανθίζον τὰ ἔργα του, ἀλλὰ καὶ ξεδιπλώνουν μπροστὰ μας ἕναν εὐρὺ Γεωγραφικὸ Κόσμον. Τὸ πλῆθος καὶ ἡ ποικιλία τους καὶ περισσότερον ἀπὸ ὅλα ὁ ἰδιότυπος τρόπος, ποὺ παρουσιάζονται —μὲ μιὰ προσωπικὴ αἰσθησι τοῦ Χώρου καὶ τοῦ Χρόνου—, σὲ προκαλοῦν νὰ τὰ μελετήσῃς καὶ νὰ τὰ "χαρτογραφήσῃς": καλεῖσαι νὰ συνθέσῃς, ἐκ πολυχρῶν καὶ διαφόρων ψηφίδων, ἕνα τεράστιον καὶ ἐκκεντρικὸν χάρτη» (σ. 83).

Ἐν τῷ Α' τόμῳ τοῦ ἔργου ἐκτίθενται καὶ σχολιάζονται κατὰ κατηγορίας τὰ «Γεωγραφικά», δηλαδὴ τὰ γενικὰ στοιχεῖα Φυσικῆς Γεωγραφίας, Βιογεωγραφίας καὶ Ἀνθρωπογεωγραφίας. Συγκεκριμένως πρόκειται περὶ ἀναφορῶν γεωγραφικῆς ἐντάξεως, μετρήσεως, γεωφυσικῆς ὁρολογίας, πανίδος καὶ χλωρίδος, Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας, Πολιτικῆς Γεωγραφίας, χρονολογικῶν καὶ ὀνοματολογικῶν σχολίων. Ἐν συνεχείᾳ γίνεται συνολικὴ ἐκτίμησις αὐτῶν ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἐπισήμανσιν γενικωτέρου τινὸς πλαισίου κανόνων, πηγῶν καὶ προθέσεων τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐν σχέσει πρὸς τὰς γενικὰς καὶ εἰδικὰς γνώσεις καὶ τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ.

Ὁ ὀγκῶδης Β' τόμος τοῦ ἔργου, ὅστις ἐξεδόθη ὡς ὑπ' ἀρ. 22 Παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ «Παρουσία», παρουσιάζει ἀνασύνθεσιν μετ' ἀκριβείας τῆς Εἰκόνης τοῦ Γεωγραφικοῦ Κόσμου τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Τοῦτο γίνεται μετ' εὐφυοῦς συνδυασμοῦ Κειμένων καὶ Χαρτῶν. Τὰ Κείμενα εἶναι μετὰ κριτικῶν σχολίων παρουσιαζόμενοι κατάλογοι ὀνομάτων, τόπων καὶ ἀνθρώπων, ἐνῶ οἱ Χάρται αἰσθητοποιοῦν τὰς ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐπισημαινομένας διαφοράς. Εἰς τὴν αἰσθητοποίησιν ταύτην συμβάλλεται καὶ ἡ προσωπικὴ εὐαισθησία τῆς συγγραφέως, δοθέντος ὅτι τὰ ποικιλόμορφα καὶ ποικιλόχρωμα ἀντικειμενικὰ στοιχεῖα, ὡς καλειδοσκοπίον καὶ ἀμφίπλευρον ἢ ἀμφιπρόσωπον εἰκόνες, ἀντιανακλῶνται εἰς τὸ κάτοπτρον τῆς προσωπικότητος αὐτῆς. Ἐν τῇ μελέτῃ αὐτῆς ἀναζητεῖται, ἀνευρίσκεται καὶ προβάλλεται μιὰ

εἰκῶν εἰδικῆς ἐκφράσεως, ἤτοι ἡ Εἰκῶν τοῦ Γεωγραφικοῦ Κόσμου, ποῦ —ὅπως προλογικῶς τονίζει ἡ κ. Κουταβᾶ-Δεληβοριά— «*μὲ ἰδιάζουσα ὀπτική, ὕλικὰ καὶ τεχνική, δημιουργεῖται στὰ κείμενα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, μιὰ Εἰκόνα ὅμως μὲ σχεδιάσματα πότε ἀδρὰ καὶ πότε ἀχνὰ καὶ κυρίως μιὰ Εἰκόνα ἀπιαστή, πάντα τοῦ Ἄλλοιῶς, τοῦ Ἄλλοτε καὶ τοῦ Ἄλλοῦ*».

Καὶ εἰς τοὺς δύο τόμους τοῦ ἔργου εἶναι ἐκδηλος ἡ γλαφυρότης τοῦ λόγου, ἡ ἱστοριοφιλολογικὴ καὶ ἐρμηνευτικὴ ἱκανότης τῆς συγγραφῆς, ἡ ἐξονυχιστικὴ καὶ ἐξαντλητικὴ μελέτη τῶν πηγῶν καὶ ἀνίχνευσις τοῦ σχετικοῦ πρὸς τὸ θέμα ὕλικου καὶ ἡ γνώσις τῆς πλουσιωτάτης ἑλληνικῆς καὶ ξένης βιβλιογραφίας, ἐξ ἧς ἠντλήθησαν τὰ πρωτοτύπως μελετηθέντα καὶ ὀργανικῶς ἐνταχθέντα εἰς τὸ ὅλον τοῦ διτόμου ἔργου στοιχεία.

Τὸ ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῆς Καθηγητρίας κ. Αἰκατ. Χριστοφιλοπούλου ἐτομασθὲν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀναμφιβόλως προβάλλει διεθνῶς τὰς ἐν Ἑλλάδι συντελουμένας βυζαντινολογικὰς ἐρεῦνας, εἶναι ὑπὸ τῆς σ. ἀφιερωμένον «*στοὺς δικούς της, τοὺς πολὺ ἀγαπημένους*», «*σ' αὐτοὺς ποῦ δίνουν Φῶς καὶ Χρῶμα στὴν Εἰκόνα τοῦ δικοῦ της Κόσμου*».

Ἡ σ., ἐκφράζουσα τὰ αἰσθήματα αὐτῆς διὰ τὰ μελετηθέντα ὑπ' αὐτῆς ἔργα τοῦ λογίου βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, μετ' ἰδιαίτερας εὐαισθησίας ἐν προλογικῷ σημειώματι πλέκει τὸ ἐγκώμιον τοῦ διδασκάλου. Γράφει χαρακτηριστικῶς: «*Τὸ "διδασκικὸ" ὕφος τῶν κειμένων τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, ἡ μακρόχρονη ἐνασχόλησή μου μαζί τους καθὼς καὶ κάποια ἰδιαίτερη δική μου εὐαισθησία, δημιούργησαν μιὰ ἰδιότυπη ἰσχυρὴ σύνδεση τῆς μελέτης μου μὲ τὸν "δάσκαλο" σὰν ἰδέα καὶ λειτουργό. Βρέθηκα ἔτσι σὲ μιὰ μοναδικὴν θέσιν, νὰ νοιώθω πλάι μου παραστάτες μου ὄλους τοὺς δικούς μου καλοὺς δασκάλους ἐπώνυμους καὶ ἀνώνυμους. Μόνιμος καὶ ξεχωριστὸς ἀρωγὸς τὸ πνεῦμα τοῦ πατέρα μου, τοῦ γλυκύτατου καὶ θαυμάσιου δασκάλου. Γιὰ τὸ συνειρμὸ εὐθύνεται καὶ ὁ Πορφυρογέννητος, ἀκούραστος καὶ σχολαστικὸς δάσκαλος τοῦ γιου του*» (σ. 9).

Ἐπιτραπῆ νὰ προσθέσω ὅτι αἱ τελευταῖαι φράσεις συνεκίνησαν ἰδιαίτερος τὸν γράφοντα, διότι ὁ μνημονευόμενος ὑπὸ τῆς συγγραφῆς ἀείμνηστος πατὴρ αὐτῆς Διονύσιος Κουταβᾶς ἐπὶ τρία ὀλόκληρα σχολικὰ ἔτη διετέλεσε Καθηγητῆς μου, διδάξας με Ἄρχαῖα καὶ Νέα Ἑλληνικά, Ἱστορίαν, Λατινικὰ καὶ Ψυχολογίαν. Παραμένει ἀλησιμόνητος εἰς τὴν μνήμην μου, ὡς καὶ ὁ διδάσκαλός μου Κωνσταντίνος Καραδήμας. Τὴν 22αν Ἀπριλίου 1991 ἐν ὀμιλίᾳ μου ἐντὸς τῆς Αἰθούσης Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εἶχον εἶπει τὰ ἑξῆς:

«*Θυμᾶμαι μὲ εὐγνωμοσύνη λαμπροὺς διδασκάλους καὶ καθηγητῆς μου. Ὁ ἀείμνηστος ἐξάιρετος διδάσκαλος Κωνσταντίνος Καραδήμας καὶ ὁ διακεκομμένος φιλόλογος Διονύσιος Κουταβᾶς μὲ ἐμήσαν κατ' ἐξοχὴν στὴν ὀμορφιὰ καὶ στίς διάφορες μορφῆς τῆς νέας καὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ στὰ ἰδεώδη τῆς γνησίας ἀνθρωπιστικῆς παιδείας*» (περ. «Ἐκκλησία», ἔτος 1991, σ. 308).

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Εὐαγγέλου Ἰ. Γαλάνη, Μητροπολίτου Πέργης, *Ἰσιδωρος ὁ Πηλουσιώτης. Ἀπὸ τὴν Ἠθικὴ Διδασκαλία Του*, Ἀθήναι 1993, σελίδες 151, Εἰκόνες 3 (τοῦ Ἁγίου).

Βιβλιοκρισία εἰς προγενέστερον δημοσίευμα τοῦ συγγραφέως ὑπὸ τοῦ γράφοντος, *Θεολογία* 55 (1984) 1207-1208.

«*Τῇ διατριβῇ μου αὐτῇ μὲ θέμα τὴν "Ἠθικὴ Διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου", συνέταξα σαράντα χρόνια πρὶν, ὡς τελειόφοιτος τῆς Ἱεράς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης*», σ. 8.

Εἰς αὐτὴν προστίθεται ἡ ἀκολουθία τοῦ Ὁσίου Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου ὑπὸ τοῦ Γερασίμου Μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου (σ. 121-151). «*Ἡ χρησιμοποιοιμένη εἰς τὸ κείμενον γλῶσσα εἶναι ἡ ἐφαρμοζομένη ἐν τῇ Ἱ. Θεολογικῇ Σχολῇ Χάλκης*», σ. 6.

Σημείωσις:

«*Αἱ διατριβαὶ αὐταὶ εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὑψηλοῦ ποιοτικοῦ ἐπιπέδου. Ἀρκετὰ ἀπὸ αὐτὰς ἐδημοσιεύθησαν ὅπως εἶχον καὶ ἔτυχον εὐμενοῦς ὑποδοχῆς. Ἄλλαι ἐχρησιμοποιήθησαν ἀπὸ τοὺς ἀποφοίτους τῆς Σχολῆς, ποὺ ἐσυνέχισαν ἀνωτέρας ἐπὶ εἰδικεύσει σπουδὰς εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὡς βάσις ἐκκινήσεως διὰ τὴν προετοιμασίαν καὶ ὑποβολὴν διατριβῶν πρὸς λήψιν τοῦ διπλώματος τῶν μεταπτυχιακῶν σπουδῶν, τοῦ μαγίστρου ἢ τοῦ διδάκτορος τῆς Θεολογίας*», Β. Θ. Σταυρίδου, *Ἡ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης. Μία Συνοπτικὴ Θεώρησις*, Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, 1994, σ. 47.

Πίναξ Περιεχομένων, σ. 13-16.

Προκαταρκτικὰ (Διάφορα), σ. 5-18.

Κεφ. Α', σ. 19-51. Ὑγιαίνουσα Ἠθικὴ Ζωή, σ. 19-35. Νοσοῦσα Ἠθικὴ Ζωή, σ. 36-51. Κεφ. Β', Ἡ Ἠθικὴ τῶν Χριστιανῶν Ζωή, σ. 52-77. Κεφ. Γ', Ἡ Χριστιανικὴ Ζωὴ καὶ οἱ καθ' ὕλην Ἀρεταί, σ. 78-89. Κεφ. Δ', Δικαιοσύνη καὶ Ἀδικία, σ. 95-103. Κεφ. Ε', Ἀγάπη-Ἀγαθοσύνη, σ. 104-114. Ἐπίλογος, σ. 115-116. Βιβιογραφικά, σ. 117-118.

Ἡ ἔκδοσις τῆς διατριβῆς ταύτης ἀποτελεῖ τόσον διὰ τὸν συγγραφέα, ὅσον καὶ διὰ τὸν γράφοντα, ταπεινὸν διδάσκαλον τοῦ Πέργης Εὐαγγέλου, ἐπιστροφὴν πρὸς τὸ παρελθὸν (1953) καὶ μίαν ὥραϊαν ἀνάμνησιν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Σταύρου Θ. Ἀνεσιτίδου, *Ἡ Ἐθναρχικὴ παράδοσις τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ὁ Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών*, Διδακτορικὴ Διατριβή, Ἀθήνα: Ἐθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Παν/μιο Ἀθηνῶν, 1993, σελίδες 479, φωτοτυπικὸν κείμενον.

Βιβλιοκρισία ὑπὸ Β. Θ. Σταυρίδου εἰς προηγούμενον δημοσίευμα τοῦ Στ. Θ. Ἀνεσιτίδου, *Κληρονομία* 20 (1988) 381-382.

Περιεχόμενα, σ. 479.

Πρόλογος, σ. 5-12.

Εἰσαγωγή, σ. 15-30.

Μέρος Πρώτο: *Ἡ Ἐθναρχικὴ Παράδοση καὶ ὁ Ἀκροτελεύτιος Διερμηνευτὴς τῆς*, σ. 31-243. Μέρος Δεύτερο: *Ἡ Ἀνάδειξη τῆς Ἐνδεικτικῆς Περιπτώσεως: Ἐπεξεργασία ἐνὸς Αὐτοβιογραφικοῦ Σκαριφήματος (Μνεΐα τῶν πρὸ Ἐμοῦ. Ἀποσημειώματα Χρονογράφου)*, σ. 244-354. Μέρος Τρίτο: *Ἡ Ἰδεολογικὴ Ἐπιβεβαίωση*, σ. 355-408. Ἐπίλογος, σ. 409-421. Ἐπίμετρο, σ. 423-424. Πηγές-Βιβλιογραφία, σ. 426-478.

Σημειώσεις:

«Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν Τούρκων (1453) τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀντιμετώπισε νέας σχέσεις μὲ ἓνα νέον κράτος, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπίσημος θρησκεία ἦτο τὸ Ἰσλάμ ... ὁ Μωάμεθ Β' ὁ πορθητῆς ... ἀνεγνώρισε τοὺς Ὀρθοδόξους ὡς ἀποτελοῦντας μίαν χωριστὴν καὶ αὐτόνομον θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν ἐνότητα (τὸ ἔθνος τῶν Ρωμαίων, Ροῦμ μιλλετή) καὶ τὸν Πατριάρχην ὡς πνευματικὸν καὶ ἐθνικὸν ἡγέτην αὐτῶν (ἐθναρχεν, μιλλέτ μπασή). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὁ Πατριάρχης ἀνέλαβε δικαιώματα, ἀναφερόμενα ὄχι μόνον εἰς τὸν πνευματικὸν τομέα τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως συνέβαινε μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς, ἀλλὰ σχετιζόμενα καὶ μὲ τὴν οἰκογενιακὴν, κοινωνικὴν καὶ ἐκπαιδευτικὴν ζωὴν τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας».

«Μετὰ τὴν συνθήκη τῆς Λωζάνης (1923) τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον συνεχίζει νὰ ἐπιτελῇ τὸ ἔργον του ὡς θρησκευτικὸν καὶ πνευματικὸν καθίδρυμα. Τὰ ἐξωτερικὰ δικαιώματα, ποὺ ἀνεγνωρίσθησαν εἰς αὐτὸ ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν Τούρκων, ἔπαυσαν νὰ ὑφίστανται. Ἐπανήρκετο δηλαδὴ ἡ πρὸς τῆς Ἀλώσεως κατάστασις».

Β. Θ. Σταυρίδου, *Συνοπτικὴ Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 47, 84.

«Τὴν ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ Ἰωακείμ Γ' καὶ τοῦ Μανουὴλ Γεδεῶν διερεύνηση τῆς κοινῆς πορείας καὶ τοῦ κοινοῦ ἰδεολογικοῦ προγράμματος τῆς ἐθναρχίας καὶ τὸν ἔλεγχό τῆς ὡς ἱστορικῆς καὶ ἀναλυτικῆς κατηγορίας ἐπιδιώκει ἡ παρούσα ἐργασία· ἀπώτερο δὲ στόχο τῆς ἀποτελεῖ ἡ ἀνάδειξη τῆς ἀντινομίας ἐθναρχίας ἐθνικισμοῦ ὡς θεωρητικοῦ, ὑποδείγματος γὰρ τὴν ἐνδοσκοπὴν τοῦ πολυπαθοῦς βίου τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας στοὺς δύο πρόσφατους αἰῶνες», σ. 25.

Δύο εἶναι οἱ κατ' ἐξοχὴν πρωταγωνισταί, πρωτεργάται, ποὺ προβάλλουν ἀπὸ τὴν ἐργασίαν αὐτήν: Α') ὁ Κ/πόλεως Ἰωακείμ Γ', τὸ α) 1878-1884, καὶ τὸ β) 1901-1912, ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγάλους πατριάρχας τοῦ Κ' αἰῶνος, καὶ Β') ὁ Μανουὴλ Ἰωάννου Γεδεῶν, μέγας χαρτοφύλαξ καὶ χρονογράφος τῆς ΜΧΕ, λόγιος καὶ ἐρευνητῆς, ἱστορικός, ἱστοριοδίφης, ἐκδότης κειμένων (1851-1943, Κ/πολις: 1869-1920, Ἀθήναι 1920-1943).

Ὁ συγγραφεὺς κατάγεται ἀπὸ τὴν Κ/πολιν, ὅπου καὶ συνεπλήρωσε τὴν

δευτεροβάθμιον ἐκπαίδευσίν του. Ἐσυνέχισεν εἰς τὸ Παν/μιον Ἀθηνῶν. Τὴν ΜΧΕ τὴν ἐγγώρισεν ἀπὸ τὴν διαμονὴν του εἰς τὸ Φανάριον, τὸν πατέρα του Θεοχάρην Ἀνεσιτίδην, θεολόγον καὶ καθηγητὴν τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, ἄλλα πρόσωπα καὶ τὴν κατάρτησίν του.

Χωρὶς νὰ εἶναι θεολόγος, ὑπεισέρχεται εἰς θέματα ἀπτόμενα τῆς θεολογίας (σ. 38-, 358-) καὶ διαβλέπει, χρησιμοποιῶν τὰς τελευταίας μεθόδους τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης, καταστάσεις, γεγονότα, θέματα καὶ πρόσωπα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ὑπὸ μίαν προοπτικὴν πολὺ χρήσιμον διὰ τὸν θεολόγον ἐρευνητὴν. Καταδεικνύει πολὺν σεβασμὸν πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεῦνης του, δηλαδὴ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

Ὁ πρόλογος (σ. 5-12), τὰ συμπεράσματα (σ. 206-211) καὶ ὁ ἐπίλογός του (σ. 409-421) δεικνύουν τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας του καὶ τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὅποια καταλήγει.

Καταγράφει σημαντικὰ κείμενα ἐντὸς κειμένου καὶ εἰς τὰς (ὑπο)σημειώσεις. Αἱ τελευταῖαι, κατὰ κεφάλαια, καταχωροῦμεναι εἰς τὸ τέλος ἐνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν (σ. 95-162, 213-243, 302-320, 345-354, 379-386, 403-408), ἐξυπηρετοῦν τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον παρατίθενται, διαφωτίζουν ὁμῶς καὶ πολλὰ ἄλλα σημεία.

Αἱ πηγαὶ καὶ τὰ βοηθήματα τοποθετοῦνται εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον (σ. 425-478), ἀρκετὰ ἐκτενές, ἄλλὰ καὶ ἐντὸς κειμένου καὶ εἰς τὰς σημειώσεις. Τὸ ἀρχεῖον ὕλικὸν προέρχεται ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μὴ ἰδρύματα. Ἡ ζωσα μαρτυρία βοηθεῖ. Ἡ βιβλιογραφία εἶναι πλουσία καὶ κατατοπιστικὴ. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τοῦ Βασιλείου Στεφανίδου ἐνεφανίσθη καὶ εἰς δ' ἐκδοσιν, ἀναθεωρημένην, τὸ 1978. Ἐδῶ καλὸν θὰ ἦτο ὅπως προστεθῆ ἡ βιβλιογραφικὴ χαρακτῆρος ἐργασία τοῦ συγγραφέως:

Ἀνεσιτίδου Σταύρου Θ., «Ἰωακείμ ὁ Γ'...», *Δελτίον Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 6 (1986-1987) 391-411 καὶ ὁ ἀναμενόμενος πρὸς ἐκδοσιν τόμος τῆς Ἡμερίδος, τῆς ὀργανωθείσης ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Κέντρου Ἱστορίας τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης, μὲ τὸν τίτλον: *Ὁ ἀπὸ Θεσσαλονίκης Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ'*, Θεσσαλονίκη 1992.

Ἡ βιβλιογραφία (σ. 24-25), σὲ ἀναφορὰν βεβαίως πρὸς τοὺς δύο πρωταγωνιστὰς (σ. 164, 245-320), ἄλλὰ καὶ ἄλλους (συμπληρωματικὰ) κατέχει ἰδιαιτέραν θέσιν εἰς τὴν διδακτορικὴν αὐτὴν διατριβήν. Οἱ ἄλλοι εἶναι συνήθως ὁμοειδέαται, ὁμότεχνοι, συνεργάται, φίλοι (ἐνίοτε καὶ ἐχθροὶ) τοῦ Μανουὴλ Ἰω. Γεδεῶν (σ. 184-205, 287-288). Σὲ συνάφειαν πρὸς αὐτοὺς καὶ τὰ γραπτὰ των δίδονται καὶ οἱ ἀνάλογοι χαρακτηρισμοὶ (σ. 15-30, 33, 40-, 95, 97, 111, 129, 185, 192-205, 281).

Ὁ νεαρὸς συγγραφεὺς εἶναι προσεκτικὸς ὅταν ἐκφράζει τὰς προσωπικὰς του ἀπόψεις, χρησιμοποιῶν καὶ τὰς ἀναλόγους ἐκφράσεις: *ἐγγώρισα*, σ. 7. *Ἡ γνωριμία μου*, σ. 12. *ἴσως*, σ. 21, 324. *ἐρώτημα - ἀπάντησις*, σ. 41. *συγγλίνω*, σ. 57. *νομίζω*, σ. 39, 61, 72, 88, 375. (δὲν) *πιστεῦω*, σ. 66. *ἐπισημαίνω*, σ. 92. *ἐπισημάνσεις*, σ. 166. *σκέπτομαι*, σ. 201. *ἀπαριθμῶ*, σ. 223. *σταχυολογῶ*, σ.

227. *ἀναρωτιέμαι*, σ. 259. *ὑποθέτουμε*, σ. 324. *εἶπαμε*, σ. 327. *προανέφερα*, σ. 338. *(δὲν) παρεκτρέπομαι*, σ. 376. *ὑπενθυμίζω*, σ. 397.

Μερικὰ σημεῖα:

Ὁ πανσλαβισμός, σ. 44-48, 362. Συναφῶς ὁ Κ/πόλεως Ἰωακείμ Γ' καὶ ὁ Μανουὴλ Ἰω. Γεδεῶν ἦσαν πανσλαβισταὶ (σ. 48, 53-, 57, 86-88, 362);

Ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία, κατὰ τὸν συγγραφέα, ἐπεδίωξε νὰ διατηρήσῃ τὴν πνευματικὴν τῆς ἀκτινοβολίαν διὰ μέσου βοηθητικῶν μηχανισμῶν, ὅπως ἡ Πατριαρχικὴ Κεντρικὴ Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ, καὶ κατόπτρων, ὡσὰν τὴν Π. Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολὴν (σ. 165). Μήπως ἐδῶ θὰ ἦτο δυνατὸν ὅπως προστεθῆ καὶ ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης (1844-1971);

Αἱ διατριβαὶ τοῦ Μανουὴλ Ἰω. Γεδεῶν ξεπέρασαν τὰς 750 ἕως τὸν θάνατόν του (σ. 296).

Ὁ Γεδεῶν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1920 ἐγκατέλειψε τὴν Κ/πολιν, τὴν πόλιν τῶν ὀνείρων καὶ τῆς ζωῆς του καὶ ἐγκαταστάθη εἰς τὰς Ἀθήνας (- 1943). Ὁ συγγραφεὺς ὑποβάλλει τὰς πιθανὰς αἰτίας τῆς φυγῆς αὐτῆς τοῦ Γεδεῶν (σ. 322-324). «*Ἡ Ἀθηναϊκὴ περίοδος τοῦ βίου του ἀποσιωπᾶται σὰ δύο αὐτοβιογραφικά του ἔργα*» *μποροῦμε νὰ υποθέσουμε σχετικὴ ἀδιαφορία ἴσως, ἢ ἀπογοήτευση*» (σ. 324).

Δέοντα γενέσθαι:

«*Ἰωακείμ ὁ Γ'...: Γιὰ τὸν πολύφημο ἐκκλησιαστικὸν ἠγέτη λείπει πάντοτε μία ἐπιστημονικὴ μονογραφία, ἢ ὅποια ὄχι μόνον θὰ ἀποκαταστήσει πλήρως τὴν ἱστορικότητα τῆς δράσεώς του, ἀλλὰ καὶ κυρίως, θὰ ἀναδείξει νέες πηγὰς καὶ ἐρευνητικὰς κατευθύνσεις γιὰ τὴν μελέτη τῆς πολυκύμαντης αὐτῆς περιόδου*» (σ. 23).

«*Ἀκόμη καὶ σήμερα, τὸ μυθικὸ στοιχεῖο παραμένει ἀνεξίτηλο γιὰ τὴν φυσιογνωμίαν αὐτῆ, καθ' ὅσον ἀπουσιάζει ἓνα συγκροτημένον ἐπιστημονικὸν ἐγχείρημα ἐξιχνιάσεώς της*» (σ. 33).

«*Ὁ μελλοντικὸς βιογράφος τοῦ Ἰωακείμ Γ', στὴν τελικὴ συγκομιδὴν θὰ ἀνακαλύψῃ ὅτι διαθέτει καὶ μία σειρά ἀναφορῶν, οἱ ὁποῖες περιγράφουν, χαρακτηρίζουν καὶ σκιαγραφοῦν τὸν Πατριάρχην*» (σ. 93).

Ὁ προαναφερθεὶς τόμος τῆς σχετικῆς Ἡμερίδος τῆς Θεσσαλονίκης (1992) ἀσφαλῶς θὰ περιέχῃ ἀρκετὸν νεώτερον ὑλικόν, χρήσιμον διὰ τὴν μελέτην καὶ τὴν κατανόησιν τοῦ Ἰωακείμ Γ'.

Ἡ παρούσα διδακτορικὴ διατριβή, πρωτότυπος ἐν πολλοῖς εἰς τὸ εἶδος τῆς, καλὸν θὰ εἶναι ὅπως ἐκδοθῆ καὶ εἰς ἰδιαίτερον βιβλίον διὰ νὰ λάβῃ τὴν ἀνάλογον δημοσιότητα.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Σουηδίας Παύλου (Μενεβίσογλου), *Ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, 1969-1994 (Ἱστορικὰ Σημειώματα)*, Ἀθήναι 1994, μὲ φωτογραφίες καὶ ἰχνογραφήματα, σελίδες 204.

Περιεχόμενα, σ. 11-13 (εἰς τὴν σουηδικήν, σ. 195-197).

Πρόλογος, σ. 9-10. Κ/πόλεως Βαρθολομαίου, Συγχαρητήρια καὶ εὐχαί, σ. 15-16. Ἱστορικὴ ἀναδρομὴ, σ. 17-40. Ἡ ἴδρυσις τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως (12 Αὐγούστου 1969), σ. 41-49. Ὁ Μητροπολίτης ... Πολύευκτος (1969-1974), σ. (50) 51-53. Ὁ Μητροπολίτης ... Παῦλος (1974-), σ. (54) 55-61. Ἡ διοργάνωσις τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, σ. 63-75. Ὁ Μητροπολιτικὸς Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Στοκχόλμης, κ.λπ., σ. (76) 77-92 (-112). Ὁ Ἱερὸς Ναὸς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου Οὐψάλης, σ. 113-119. Ὁ Ἱερὸς Ναὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου εἰς τὸ Ὄσλο τῆς Νορβηγίας, κ.λπ., σ. (120) 121-128. Ἡ Ἐπίσκεψις τῆς ΑΘΠ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου εἰς Σουηδίαν (20-24 Αὐγούστου 1993), κ.λπ., σ. 133-150 (-164). Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, σ. 165-170. Ἡ Σουηδικὴ Ἐκκλησία, σ. 171-183. Γενικὸν Εὐρετήριο, σ. 185-194. Δημοσιεύματα τοῦ συγγραφέως, σ. 199-204. (Πίναξ φωτογραφιῶν καὶ ἰχνογραφημάτων, σ. 14, 50, 54, 62, 76, 94, 102, 106, 114, 120, 132, 158, 176).

Δύο ἱστορικοὶ σταθμοὶ πλαισιώνουν τὴν ἔκδοσιν τοῦ παρόντος δημοσιεύματος (1994): α) Ἡ συμπλήρωσις 25 ἐτῶν ἀπὸ τὴν ἴδρυσιν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας (1969-1994). β) Ἡ συμπλήρωσις μιᾶς εἰκοσαετίας τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Σουηδίας Παύλου (1974-1994), σ. 9-10.

Μολοντί ἡ ἔκδοσις αὕτη φέρει τὸν ὑπότιτλον: Ἱστορικὰ Σημειώματα, παρὰ ταῦτα ἐμφανίζει τὰ γνωρίσματα μιᾶς ἱστορικῆς μονογραφίας. Ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ:

«Εὐελπιστοῦμεν ὅτι θὰ ὑπάρξῃ ἐν τῷ μέλλοντι ἡ δυνατότης δευτέρας ἐκδόσεως, πληρεστέρας τῆς πρώτης, ἀμα δὲ συμπληρωμένης μὲ νέας, εὐλογημένας παρὰ Κυρίου, σελίδας, ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως» (σ. 9).

Ὁ Πίναξ Περιεχομένων (σ. 11-13) καὶ τὸ Γενικὸν Εὐρετήριο (σ. 185-194) βοηθοῦν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν εὐκολωτέραν χρῆσιν τοῦ βιβλίου. Ἡ βιβλιογραφία, εἰς διαφόρους γλώσσας καὶ τὴν σουηδικήν, ἡ ὁποία παρατίθεται ἐντὸς κειμένου καὶ εἰς τὰς ὑποσημειώσεις, εἶναι πλουσία καὶ κατατοπιστικὴ. Ἐδῶ σημειοῦται ὅτι καὶ ὁ γράφων ἔχει προετοιμάσει παρομοίας φύσεως ἔργον ἀπὸ 100 σελίδας περίπου, τὸ ὁποῖον ἀναμένει τὴν ἔκδοσίν του εἰς τὸ τυπογραφεῖον. Εἰς διάφορα σημεία τοῦ βιβλίου γίνεται λόγος διὰ τὸ ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, τὸ ὁποῖον κατήρτισεν ὁ σημερινὸς μητροπολίτης Σουηδίας (σ. 80, ὑποσ. 8).

Αἱ ὑποσημειώσεις κατέχουν ἰδιαιτέραν θέσιν εἰς τὸ παρὸν ἐγχείρημα, διότι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν βιβλιογραφίαν, παραθέτουν σημαντικὰ κείμενα, ὅπως καὶ ἐντὸς κειμένου, καὶ ἄλλας πληροφορίας.

Ἡ Ἱστορικὴ Ἀναδρομὴ (σ. 17-40). Ἡ ἱστορία ἐξελίσσεται εἰς τρεῖς περιόδους: α) Πρῶτη Περίοδος (17^η αἰών-1617). β) Δευτέρα Περίοδος (1617-1969). γ) Τρίτη Περίοδος (1969-).

Ἡ Διοργάνωσις τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως (σ. 63-75).

«α) ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Διοίκησις.

Ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας, περιλαμβάνουσα τὴν Σουηδίαν, Νορβηγίαν, Δανίαν καὶ Ἰσλανδίαν, εἶναι μία τῶν μεγαλυτέρων εἰς ἑκτασιν μητροπόλεων καὶ ἀρχιεπισκοπῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ... ἡ ἑκτασις αὕτη εἶναι περίπου ἕξ φορές μεγαλυτέρα τῆς ἐπιφανείας ὅλης τῆς Ἑλλάδος», σ. 63. Ἐδρα ἢ Στοκχόλμη.

Στατιστικαὶ Πληροφορίαι, σ. 68-69, 73.

Σημειοῦνται τὰ διὰ πρώτην φοράν σημβαινόντα (σ. 26, 28, 30, 32, 37, 38, 123, 178, 179).

Οἱ τάφοι ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν εἰς τὴν Σουηδίαν, σ. 27, ὑποσ. 29.

Δημοσιεύματα τοῦ Συγγραφέως (σ. 199-204).

Σημειώνονται καὶ αἱ ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐκδόσεων τοῦ συγγραφέως βιβλιοκρισίαι. Ἴσως νὰ θεωρητῆ περιττὸν νὰ λεχθῆ ὅτι ὁ γράφων εἰς σχετικὰς βιβλιοκρισίας του διὰ 11 τόμους συλλογικοῦ χαρακτήρος, ὅπου καταχωροῦνται καὶ ἐργασίαι τοῦ Σουηδίας Παύλου, ἀναφέρεται μετὰ προσοχῆς συντόμως ἢ εὐρύτερον εἰς τὰς ἐργασίας ταύτας.

(2) Μελετήματα, ἀρ. 3, 6, 11, 12, 17, 18, 21, 22, 25, 30, 34. Ἴδε: Σταυροῦ Ἰδίου, Β. Θ., *Δημοσιεύματα, Μία Τεσσαρακονταετία (1951-1990)*, ἀνέκδοτον.

(4) Νεκρολογία, ἃς προσεχθῆ:

2. εἰς τὸν Μητροπολίτην Ἀνέων Νικόλαον, *Στάχυς*, Ἰούλιος 1971 — Ἰούνιος 1974, ἀρ. 28-39, σ. 330-332.

Ὁ γράφων εἰς προηγούμενον σημείωμά του διὰ τὸν συγγραφέα, κ.ἄ., κατέληγεν:

«Ἴσως νὰ ἦτο καλὴ ἡ σκέψις διὰ τὸν ἀναγνώστην, ὅπως ἴδη εἰς μελλοντικὸν δημοσίευμα τοῦ συγγραφέως ἓνα σύντομον βιογραφικὸν τοῦ σημείωμα καὶ ἓνα πλήρη κατὰ τὸ δυνατόν κατάλογον τῶν δημοσιευμάτων του», Ἐκκλησία 67 (1990) 590-591, εὐχή, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται εἰς τὴν μετὰ χεῖρας ἐκδοσιν (σ. 54-61, 199-204).

Αὕτη συνιστᾷ ἓνα ὠραῖον παράδειγμα διὰ τὴν συγγραφὴν παρομοίων ἱστορικῶν ἐργων καὶ διὰ τὰς ἄλλας εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐπαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἢ καὶ μιᾶς μονογραφίας καλυπτούσης τὸ σύνολον αὐτῶν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Πρεσβυτέρου Νικολάου Λουδοβίκου, *Ἡ εὐχαριστιακὴ ὄντολογία*, Ἀθήναι 1992, σελ. 300.

Πρόκειται γιὰ μιὰ διδακτορικὴ διατριβή, ὄντως ὑψηλοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐπιπέδου, ποῦ ὑπεβλήθη καὶ ἐνεκρίθη στὴ Θεολογικὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ὁ ὑπότιτλος τῆς διατριβῆς μᾶς πληροφορεῖ σαφέστερα γιὰ τὸ θέμα τῆς: *«Τὰ εὐχαριστιακὰ θεμέλια τοῦ εἶναι ὡς ἐν κοινῶνι Γίγνεσθαι, στὴν ἐσχατολογικὴ ὄντολογία τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητῆ»*. Καί, δεδομένου ὅτι ὁ ἅγιος Μάξιμος εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγαλοφυέστερους συγγραφεῖς καὶ θεολογικοὺς στοχαστῆς τῆς Ἐκκλησίας

μας, ἡ ἐνασχόληση μὲ τὰ θέματα ποῦ ζῆ καὶ δουλεύει, ἀπαιτεῖ ἀνάλογα προσόντα καὶ προϋποθέτει φιλοσοφικὸ καὶ θεολογικὸ ὄπλισμὸ ὄχι τυχαίῳ. Καὶ εἶναι, θαρρῶ, εὐτύχημα ποῦ ἓνας νεώτερος συνάδελφος, μὲ τὸ εὖρος καὶ τὸ βάθος τῆς θεολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς παιδείας τοῦ π. Νικολάου Λουδοβίκου, διάλεξε αὐτὸν τὸ χῶρο καὶ αὐτὸ τὸ θέμα γιὰ διδακτορικὴ διατριβή. Καὶ δὲν τὸ κρῦβω, πῶς ἀπετέλεσε γιὰ τὸν γράφοντα, μιὰ ἐκπληξη πολὺ εὐχάριστη. (Μπορῶ νὰ ἐξομολογηθῶ ἐδῶ, πῶς, πρὶν μὲ κερδίσουν ὀλοκληρωτικὰ ἡ Ἄγιολογία καὶ ἡ Ὑμνολογία, ἤμουν ἐρωτευμένος μὲ τὴν ποιητικὴ θεολογία καὶ φιλοσοφία τοῦ ἁγίου Μαξίμου, καί, βρισκόμενος στὸ Παρίσι, μάζευα ὕλικὸ γιὰ τὸν μεγάλο αὐτὸ Ἅγιο καὶ συγγραφέα καὶ γιὰ τὰ «Κεφάλαια τῆς Ἀγάπης»).

Ὁ σ. ἀγάπησε τὸν ἅγιο Μάξιμο καὶ τὴ θεολογία του καὶ ὄργωσε κυριολεκτικὰ ὅλα τὰ «χωράφια» του —τὰ πρωτότυπα ἔργα του, καθὼς καὶ τὰ σχόλιά του στὰ ἔργα ποῦ ἀποδίδονται στὸν ἅγιο Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτη,— γιὰ νὰ βρεῖ ὅλες τὶς ρίζες καὶ ὅλα τὰ κλωνάρια τῆς θεολογικῆς του σκέψεως ποῦ ἀφοροῦν τῇ θεΐᾳ Εὐχαριστίᾳ καὶ τὶς ὄντολογικῆς τῆς διαστάσεις. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ χρειάστηκε πολὺ νὰ ὀδοιοπορήσει, ὄχι μονάχα μὲ τοὺς θεολόγους ἀλλὰ καὶ μὲ τοὺς σύγχρονους φιλοσόφους, γιὰ νὰ ξεκαθαρίσει θολὰ ἢ σκοτεινὰ σημεῖα. Βεβαίως, ἡ πορεία του αὐτῇ δὲν εἶναι πάντοτε καὶ γιὰ ὄλους εὐκολονόητη, καὶ ἀπαιτεῖ ἐπαρκῆ «ἀναγνώστη», μὲ ἰσχυρὰ ὑποδήματα γιὰ ἀκανθώδεις καὶ δύσβατες περιοχές, στὸ χῶρο τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεολογίας. Ὅμως, ὁ κόπος τοῦ ἀναγνώστη ἀνταμειβεται πλουσιοπάροχα στὸ τέλος. Διότι ἡ μελέτη τοῦ σ. ἱκανοποιεῖ καὶ τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά, μὲ τὴν κατάκτηση τῶν κορυφῶν τῆς θεολογίας, ὅπου μᾶς ὀδηγεῖ ὁ ἅγιος Μάξιμος μὲ τὴν, ἐν πολλοῖς ἀγνωστῇ ὡς τώρα, εὐχαριστιολογία του.

Τὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια τῆς μελέτης τοῦ π. Ν. Λουδοβίκου ἔχουν τοὺς τίτλους: Α' *Ἡ εὐχαριστιολογία τοῦ ἁγίου Μαξίμου καὶ οἱ ὄντολογικῆς τῆς διαστάσεις*· Β' *Τὸ εἶναι τῶν ὄντων καὶ οἱ λόγοι του*· Γ' *Ἡ κοινωνία τῶν ὄντων διὰ τῶν λόγων τους*· Δ' *Τὸ γίνεσθαι τῶν ὄντων διὰ τῶν λόγων τους*· Ε' *Ἡ εὐχαριστιακὴ ὄντολογία τοῦ ἐν κοινωνίᾳ γίνεσθαι*. Ἀκολουθεῖ ἀνακεφαλαιωτικὸς καὶ συμπερασματικὸς Ἐπίλογος, Περιλήψις στὰ γαλλικὰ καὶ Βιβλιογραφία. Πρόκειται γιὰ βιβλίον βαθύτατον θεολογικόν, ποῦ, παρ' ὅλες τὶς δυσκολίας προσεγγισεῶς του, ἀξίζει τὸν κόπο. Πλουτίζει τὴν Ἐκκλησίαν μ' ἓναν τρόπο διαφορετικόν, ὅπως καὶ τὴ θεολογικὴ βιβλιογραφία μας.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

π. Βασ. Ἰ. Καλλιακμάνη, *Ἀπὸ τὸ φόβον σπὴν ἀγάπην*, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 186.

Τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, μὲ τὴ γειτνίαση τοῦ Ἄθω καὶ μὲ τὸν μεγάλο Γέροντα, τὸν ἅγιο Γρηγόριον Παλαμᾶ, ἔχει δημιουργήσει μιὰ σχέση (σχεδὸν παράδοξη) μὲ τὰ ἡσυχαστικὰ ρεύματα καὶ τὴ «Φιλοκαλία», πολὺ εὐεργετικὴ καὶ γιὰ τὴ νεώτερον ἑλληνικὴ Θεολογία καὶ γιὰ τὴν Ὁρθόδοξον

Ἐκκλησία μας, γενικώτερα. Οἱ νεώτεροι συνάδελφοι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Παν/μίου Θεσσαλονίκης, μὲ τὴν προτροπὴ καὶ καθοδήγησιν τῶν παλαιότερων καὶ τῶν διδασκάλων τους, ἀναζητοῦν δρόμους θεολογικῆς ἐκφράσεως ὄχι στὴ Δύση καὶ στὸ «μέλανα δρυμό», ἀλλὰ στὴν πάντιμη παράδοση τῆς πατερικῆς γραμματείας. Καὶ ἂν οἱ ἔρευνες τῶν νεωτέρων ἐπιστημόνων, στὴν πορεία τους, ἐπαινοῦνται ὅταν ἔχουν βάση τοὺς ἀγίους Πατέρες, συλλογίζομαι πόσο πῶς πολὺ πρέπει νὰ ἐπαινεῖται καὶ νὰ ἐξαίρεται ἡ προσπάθεια τῶν θεολόγων ἐκείνων, πού διαλέγουν ὡς πεδίο ἔρευνας στὴν ἐπιστήμη τους τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων τῆς μυστικῆς μας θεολογίας, δηλ. τὴ «Φιλοκαλία» τῶν ἱερῶν Νηπιτικῶν!

Ὁ π. Βασ. Ἰ. Καλλιακμάνης, γνωστὸς καὶ ἀπὸ ἄλλες ἐργασίες του, μᾶς ἔδωκε τελευταῖα μὴ πολὺ σημαντικὴ καὶ πρωτότυπη μελέτη, πού ἀποτελεῖ θεολογικὴ σπουδὴ ἐπάνω στὰ κείμενα τῆς «Φιλοκαλίας». Ὁ σ. ἀντιμεταπίπτει, συγκεκριμένα, τὸ θέμα τοῦ Φόβου ἀπὸ ποιμαντικὴ πλευρὰ καὶ διάσπαση μέσα στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι χαρακτηριστικοὶ καὶ οἱ τίτλοι τῶν κεφαλαίων τῆς μελέτης του: Α' *Φαινομενολογία τοῦ φόβου*, Β' *Ἡ διαλεκτικὴ φόβου καὶ ἐλευθερίας*, Γ' *Φόβος καὶ ἀρετές*, Δ' *Ποιμαντικὴ τοῦ φόβου ἢ τῆς ἀγάπης*; Ὁ σ. ἀξιοποιεῖ τὴν πείρα τῶν Μυστικῶν Πατέρων, μὲ τὴ βοήθεια καὶ τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς καὶ ξένης βιβλιογραφίας, γιὰ νὰ φωτίσει τὸ λεπτὸ καὶ δύσκολο αὐτὸ θέμα ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές του. Ἐνθουσιάζει ἡ καθαρότης καὶ ἡ σαφήνεια τῶν σκέψεων καὶ τῶν θεολογικῶν του προτάσεων, πού δείχνει καὶ τὴν προσωπικὴ συμμετοχὴ του στὰ θέματα τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ τῆς μυστικῆς θεολογίας της. «*Στὴν ὀρθόδοξὴ ἡσυχαστικὴ παράδοση*», γράφει ὁ σ. (σε. 176), «*ὁ φόβος ὡς πρώτη ἐντολὴ προσλαμβάνει σωστικὸ καὶ καθαρτικὸ χαρακτήρα. Μὲ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ, τὸ κατὰ Θεὸν πένθος καὶ τὴν ἄσκηση, δημιουργοῦνται οἱ κατάλληλες προϋποθέσεις γιὰ τὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν. Τὸ ζητούμενο καὶ τὸ ιδεώδες εἶναι: ἡ ἐξωτερικὴ ἄσκηση νὰ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάλογη ἐσωτερικὴ πνευματικὴ ἐργασία. Τὸ ὀρθόδοξο ἦθος δὲν περιορίζεται στὴν ἐξωτερικὴ τήρηση τῶν ἐντολῶν, ἀλλὰ προϋποθέτει καὶ τὴν ἐσωτερικὴ καθαρότητα, τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιάς. Ὅλ' αὐτὰ πραγματοποιοῦνται μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας, πού πρέπει νὰ καλλιεργεῖ γενικώτερα ἢ Ἐκκλησία, καὶ εἰδικώτερα ὁ πνευματικὸς Πατέρας*».

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Νικηφόρου Καχριμάνη, *Βιβλιοθήκη τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς (ἐκδόσεις ις', ις', ιη' αἰ. — 1523-1800)*, Ἀθήνα 1994, σελ. 372.

Ὁ γνωστὸς φιλόλογος καὶ διακεκριμένος συγγραφέας κ. Νικηφόρος Καχριμάνης, τὸν ὁποῖο οἱ μαθηταὶ του (στὴ Ριζάρειο ἢ σὲ ἄλλες ἐκκλησιαστικὲς σχολές) ἐνθυμοῦνται μὲ ιδιαίτερη συμπάθεια καὶ εὐγνωμοσύνη γιὰ ὅσα τοὺς πρόσφερε τὰ χρῶνια τῆς μαθητείας τους κοντὰ του, μᾶς δίνει, μὲ τοῦτο τὸν ὀγκώδη τόμο, τὸν ὄριμο καρπὸ πολυετῶν κόπων καὶ ἐρευνῶν του

στην πλούσια βιβλιοθήκη τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς. Ξεδιάλεξε μὲ ὑπομονή καὶ ἀγάπη τὶς πρὸ παλιῆς ἐκδόσεις τῆς Βιβλιοθήκης, τὶς κατέταξε χρονολογικά, καὶ τὶς περιέγραψε μὲ τρόπο ἐπιστημονικό, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ 1523 (Ἔρασμος) καὶ καταλήγοντας στὸ 1800 (μὲ Παράρτημα καὶ Προσθήκες στὸ τέλος). Δικαιολογημένα στὸν Πρόλογο, ποῦ ὑπογράφει «*Τὸ Πολυμελὲς Συμβούλιο*» τῆς ΡΕΣ, τονίζεται: «*Τὸ Πολυμελὲς Συμβούλιο τῆς Ριζαρείου, μὲ ιδιαίτερη χαρὰ καὶ ἱκανοποίηση, παραδίδει στὴ δημοσιότητα τὴν ἐργασία αὐτῆ, τὴν ὁποίαν ἐξεπόνησε μὲ ἄκρα ἐπιμέλεια, φροντίδα, ἀλλὰ καὶ στοργὴ πρὸς τὴ Ριζάρειο ὃ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατελέσας Καθηγητῆς τῆς, ἐκλεκτὸς Φιλολόγος κ. Νικηφόρος Καχομάνης*» (σελ. 11).

Στὴ χρησιμώτατη Εἰσαγωγή τού τόμου, ὃ σ. μᾶς προσφέρει πλῆθος στοιχείων γιὰ τὴ Ριζάρειο καὶ τὴ Βιβλιοθήκη τῆς, καθὼς καὶ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ἐργάστηκε γιὰ νὰ φέρει εἰς πέρας τὸ τεράστιο αὐτὸ ἔργο, ὅπου περιγράφονται λεπτομερῶς ἑλληνικὰ καὶ ξενόγλωσσα βιβλία τῶν πρὸ παλιῶν ἐκδόσεων, ἀπ' ὅλους τοὺς κλάδους τῶν ἐπιστημῶν. Μὲ θαυμαστὴ εὐσυνειδησία καὶ γνώση, ὃ σ. καταλογογραφεῖ τὰ σπάνια παλαίτυπα, δίνοντας ὅλα τὰ στοιχεία ποῦ χρειάζονται γιὰ τὴν βιβλιολογία - βιβλιογραφία, ἐνῶ παραθέτει στὸ τέλος πολῦτιμους πίνακες, χρησιμώτατους καὶ γιὰ τὸ εὐρύτερο κοινὸ (βλ. Εὐρετήρια, σελ. 342-367). Ἀναφέρει, μ' ἐντιμότητα, στὴ βιβλιογραφία καὶ στὴν Εἰσαγωγή, τ' ἀνάλογα ἔργα ποῦ τὸν βοήθησαν στὸ ἔργο του.

Εἶμαι βέβαιος, πὼς κανεὶς ἀπὸ τοὺς θεολογοῦντας καὶ φιλολογοῦντας δὲν θὰ μείνει χωρὶς ὄφελος, ἀκόμη καὶ μὲ τὸ φυλλομέτρημα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, ὅπου παρελαύνει, σὲ παλιῆς ἐκδόσεις, ὅλη ἡ γραμματεία μας ἀπ' τοὺς κλασσικοὺς ἴσαμε τὶς θετικὰς ἐπιστήμες, στὰ ἑλληνικὰ καὶ σ' ὅλες τὶς ξένες γλώσσες, ἔργα ποῦ δὲν βρῖσκει κανεὶς εὐκόλα καὶ ποῦ εἶναι καὶ μιὰ αἰσθητικὴ ἀπόλαυση νὰ τ' ἀντικρῦσεις, νὰ τὰ ψαύσεις. Ὁ σ. γράφει (σελ. 16): «*Ἡ ἀξία τῶν βιβλίων αὐτῶν, ποῦ τὸ καθένα ἔχει τὴν ἰδιαιτερότητά του, τὴν ταυτότητά του καὶ τὴν ἱστορία του, δὲν εἶναι μόνον ἱστορικὴ καὶ μνημειακὴ, ἀλλὰ καὶ παλαιολογικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ. Παρουσιάζουν μεγάλο ἐνδιαφέρον, ὄχι μόνον γιὰ τὸ περιεχόμενο, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα γιὰ τὴν ἐκτύπωση, τὴ βιβλιοδεσία, τὴν εἰκονογράφηση, τὴν πλούσια καλλιτεχνικὴ διακόσμηση καὶ τὴν ὅλη ἐμφάνιση*». Ἀξιῶν συγχαρητήρια καὶ στὸν κοπιάσαντα συγγραφέα, καὶ στὸ Συμβούλιο τῆς ΡΕΣ γιὰ τὴν ὠραία καὶ σημαντικώτατη αὐτὴ ἐκδοσὴ.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Ἡ Ἄλωση τῆς Πόλης (συλλογικὸς τόμος, ἐπιστημ. ἐπιμέλεια: Εὐάγγελος Χρυσός), ἐκδόσεις «Ἀκρίτας», Ἀθήνα 1994, σελ. 390.

Ἐνας πολλαπλῶ πολῦτιμος τόμος, μὲ πρωτότυπες ἐπιστημονικὰς μελέτες ἐπάνω στὸ θέμα τῆς Ἄλωσης, ποῦ δὲν παύει ν' ἀπασχολεῖ πάντα τοὺς ἐπιστήμονες καὶ τοὺς λογοτέχνες. Περιέχει, ὅπως γράφει ὃ ἐπιμελητῆς τοῦ τόμου καθηγητῆς κ. Εὐ. Χρυσός, «*συνεργασίαις μιᾶς διεθνοῦς ομάδας ἐδικῶν, ποῦ προσφέρουν διάφορες —συχνὰ πρωτότυπες— ὄψεις τοῦ προβλήματος,*

ὅπως αὐτὸ ἐκτιμᾶται μὲ βάση τὸ σημερινὸ ἐπίπεδο τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας, ἀλλὰ καὶ τὶς συνακόλουθες ἐρμηνευτικὲς τάσεις τῆς ἐποχῆς μας στὶς διάφορες χώρες τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης ... Τὸ γεγονός τῆς Ἰσλαμικῆς ἔχει ἀναλυθεῖ ἐπανεξιταμένως ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ ἔχουν προταθεῖ πολλὲς ἐρμηνείες γιὰ τὴν πτώση τῆς Βασιλεῦσας, ἀνάλογα μὲ τὴν ὀπτικὴ γωνία τοῦ κάθε ἐρευνητῆ. Ὅπως συμβαίνει μὲ ὅλα τὰ μεγάλα γεγονότα, θὰ μπορούσε νὰ μελετήσῃ κανεὶς τὰ ἰδεολογικὰ καὶ ἰδεοληπτικὰ ρεύματα καὶ τὶς πνευματικὲς τάσεις τῶν τελευταίων πέντε αἰώνων, καταγράφοντας τὶς ἀπόψεις ποὺ κατὰ καιροὺς διατυπώθηκαν καὶ ἐπικράτησαν γιὰ νὰ ἐρμηνευθεῖ τὸ γεγονός τῆς Ἰσλαμικῆς» (σ. 11-12).

Ὁ τόμος περιέχει δεκατέσσερα (14) ἐπιστημονικὰ μελετήματα ἑλλήνων καὶ ξένων (ὅλα στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα τυπωμένα) συγγραφέων. Προηγεῖται καταποτιστικὸ Εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα τοῦ Ἐπιμελητοῦ τοῦ Τόμου, καί, στὸ τέλος, ἔπονται δύο Παραρτήματα, μὲ «Χρονικὰ τῆς ἀλώσεως» καὶ «Τραγοῦδια καὶ θρήνους γιὰ τὴν Ἰσλαμικὴν». Ἰδοὺ τὰ μελετήματα, μὲ τὴ σειρά δημοσιεύσεως στὸν τόμο: 1) Philip Sherrard, *Ἡ καταστροφή μᾶς εἰκόνας* (σελ. 19-60), 2) Γ. Θ. Πρίντζιπα, *Οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ἰσλαμικῆς ἀλώσεως* (σελ. 63-97), 3) Ἀθ. Ἀγγέλου, *Ὁ Γεννάδιος Σχολάριος καὶ ἡ Ἰσλαμικὴ ἀλώση* (σελ. 99-133), 4) Κ. Ν. Κων/δη, *Πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Κων/λη στὴν Κύπρον μετὰ τὴν ἀλώση τοῦ 1453* (σελ. 135-141), 5) Μαρίας Εὐθυμίου, *Οἱ Ἰσραηλιῶτες τοῦ Βυζαντίου καὶ ἡ πτώση τῆς Βασιλεῦσας* (σελ. 143-153), 6) E. Meuthen, *Ἡ ἀλώση τῆς Κων/λεως καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ν. Κουζάνου* «Περὶ εἰρήνης καὶ Πίστεως» (σελ. 155-164), 7) W. Brandmüller, *Ἡ ἀντίδραση τῆς Ρώμης στὴν πτώση τῆς Κων/λεως* (σελ. 167-190), 8) J. Kalič, *Ἡ Σερβία καὶ ἡ πτώση τῆς Κων/λεως* (σελ. 193-206), 9) V. Tǎrkova-Zaimova – An. Miltenova, *Ἡ ἀλώση τῆς Πόλης καὶ ἡ ἱστοριοκατακαλυπτικὴ λογοτεχνία τῆς Βουλγαρίας* (σελ. 209-218), 10) Dm. Afinogenov, *Τὸ γεγονός τῆς Ἰσλαμικῆς ἀλώσεως μέσα στὰ Ρωσικὰ χρονικὰ* (σελ. 221-246), 11) S. Aksin, *Ἡ ὀθωμανικὴ ἀποψη γιὰ τὴν ἀλώση τῆς Πόλης* (σελ. 249-267), 12) Μ. Βαρθολομαίου, *Τὸ γεγονός τῆς ἀλώσεως τῆς Κων/λεως στὸν ὅρον τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας* (σελ. 269-292), 13) W. Puchner, *Τὸ θέμα τῆς Ἰσλαμικῆς ἀλώσεως στὴν εὐρωπαϊκὴ καὶ τὴ νεοελληνικὴ δραματολογία* (σελ. 295-307), 14) π. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, *Ἡ συνέχεια τοῦ Γένους μετὰ τὴν Ἰσλαμικὴν ἀλώση* (σελ. 309-329). Ἀκολουθοῦν, στὸ τέλος, Σημειώσεις καὶ βιβλιογραφία (σελ. 353-389). Ὁ τόμος εἶναι κατακοσμημένος μὲ σπάνιες γκραβούρες-χαλκογραφίες ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ κ. Κ. Κούτσιου.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Ἄρχιμ. Ἐλευθερίου - Εἰρηνάρχου Θεοδώρου, *Μαρκόπουλο Μεσογαίας: Ἐκκλησίες, τοιχογραφίες, πορεία στὸ χρόνο*, Ἀθήνα 1994, σελ. 294 (πίν. 116).

Καλλιτεχνικὰ τυπωμένος καὶ σὲ μεγάλο σχῆμα, ὁ τόμος αὐτὸς περιέχει

τὴν πνευματικὴ ἱστορία καὶ τὰ μνημεῖα (ἀρχαιολογικὰ - ἐκκλησιαστικὰ) ποὺ σώζονται σ' ἓν' ἀπὸ τὰ ὠραιότερα κεφαλοχώρια τῆς Μεσογαίας, τὸ Μαρκόπουλο. Εἶναι πράγματι ἓνα μνημεῖο, ποὺ ὀφείλεται στὴν ἀγάπη καὶ στὸ μεράκι ἐνὸς καθηγητοῦ στὰ γυμνάσια καὶ τὰ λύκεια τῆς περιοχῆς, τοῦ Πανοσιολ. Ἀρχιμ. π. Ἐλευθερίου - Εἰρηνάρχου Θεοδώρου. Ἐψαξε τὶς γραπτές μαρτυρίες καὶ τὴν ντόπια προφορικὴ παράδοση, γιὰ νὰ συγκεντρώσει ὅλο αὐτὸ τὸ ὕλικό, ὅπως μᾶς ἐξομολογεῖται στὸν Πρόλογο (σελ. 13): «Ἐψαξα σὲ παλιὰ βιβλία, σὲ νεώτερα, σὲ πανεπιστημιακὰ συγγράμματα, σὲ ἔλληνες καὶ ξένους περιηγητές. Ἀρχισα νὰ ἐπισκέπτομαι τὰ μνημεῖα αὐτὰ, νὰ μελετῶ τὰ λιθάκια τους, τὰ ἀρχαῖα κομμάτια, νὰ μετρῶ τὶς διαστάσεις τους, τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τους δομὴ, νὰ περιγράφω τὰ μνημεῖα καὶ τὸ χῶρο ποὺ τὰ περιβάλλει, νὰ μελετῶ τὶς ἀγιογραφίες, καὶ νὰ καταγράφω κάθε λεπτομέρεια». Πολὺς κόπος καὶ πολὺ ὕλικό, ποὺ βοηθοῦν τὸν περιηγητὴ καὶ τὸν προσκυνητὴ. Καλὲς οἱ περιγραφές, καθὼς καὶ οἱ φωτογραφίες (ἀσπρόμαυρες καὶ ἔγχρωμες). Ἡ ἐπιφύλαξή μας εἶναι ζωηρὴ γιὰ τὸ μονοτονικό. Ἡ Ἐκκλησία καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνθρωποι καὶ συγγραφεῖς δὲν πρέπει νὰ ὑποχωροῦν (γιὰ οἰκονομικοὺς ἢ ἄλλους λόγους) στὰ μονοτονικά καὶ ἀπνευματίστα τυπώματα, τόσο εὐκόλα. Ἐδῶ ἡ παράδοση δὲν εἶναι τυπικὴ, ἀλλὰ οὐσιαστικὴ. Γρηγορεῖτε!

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Ἀνέστη Γ. Κεσελόπουλου, *Ἡ λειτουργικὴ παράδοση στὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη*, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 268.

Ἴδου καὶ μιὰ ἐργασία, ποὺ ἀπὸ καιρὸ ἀναμέναμε: μιὰ θεολογικὴ προσέγγιση τοῦ μεγάλου Σκιαθίτη, ποὺ γι' ἄλλους εἶναι «οἰνόφλυξ» καὶ γι' ἄλλους γεμάτος ἀπὸ θεῖα μέθη. Ὁ κ. Κεσελόπουλος προσφέρει μεγάλη διακονία στὰ νεοελληνικά γράμματα, μὰ καὶ στὸν ἐκκλησιαστικὸ χῶρο, γιὰτὶ μᾶς παρουσιάζει τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη στὶς πνευματικὲς διαστάσεις τῆς ὀρθοδόξου λειτουργικῆς παραδόσεως. Μὲ τὴ βοήθεια τῆς βαθιεῖας ἀγάπης του καὶ τὴν τεράστια σχετικὴ βιβλιογραφία, ἔκαμε φοβερὲς καταδύσεις στὸν κόσμον τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ μᾶς φανέρωσε, μὲ τὸ πολῦτιμο τοῦτο βιβλίον του, τὸν ἀσκητικὸν Γέροντα τῆς Σμιάθου ὅπως ποτὲ δὲν τὸν εἶχαμε ἰδεῖ. Ἀξιοποιώντας ἐπιστημονικὰ καὶ τὴν πιὸ ἐλάχιστη καί, ἴσως, ἀσήμαντη γιὰ τοὺς ἄλλους λεπτομέρεια, ὁ καθηγητὴς κ. Κεσελόπουλος ἔδωκε μιὰ πιστὴ ὅσο καὶ γοητευτικὴ εἰκόνα καὶ τοῦ κορυφαίου νεοέλληνα συγγραφέα καὶ τοῦ κατανυκτικώτατου ψάλτη τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὁ κ. συνάδελφος τοῦ Παν/μίου τῆς Θεσσαλονίκης θὰ ἦταν γλυκύτερος κανονάρχος τοῦ κύρ-Ἀλέξανδρου, ἂν ζοῦσε στὰ χρόνια του! Διαβάζοντας τὸ ὠραῖο αὐτὸ βιβλίον, δὲν μπορούσα νὰ συγκρατήσω τὸν ἑαυτὸ μου ἀπ' τὸ νὰ θαυμάζει συνεχῶς, καὶ νὰ κοσμεῖ καὶ τὰ λευκὰ περιθώρια μὲ κόκκινα θαυμαστικά!

Ὁ σ. διαιρεῖ τὸ βιβλίον σὲ πέντε κεφάλαια, ποὺ τὸ καθένα τους περιέχει τρεῖς μὲ τέσσερις παραγράφους, πολυσέλιδες: Κε φ. Α', *Οἱ Κληρικοί*, Β',

Ἡ θέση τῶν λαϊκῶν, Γ' Ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, Δ' Ἡ τέχνη στῆ λατρεία, καὶ Ε' Λειτουργικὴ Τάξη – Τυπικὸ. Ἀκολουθοῦν Συμπεράσματα, Βιβλιογραφία, Εὐρετήριο ὀνομάτων, ὄρων, ἐνοιῶν καὶ πραγμάτων, καὶ Εὐρετήριο παπαδιαμαντικῶν κειμένων. Ὁ σ. προσεγγίζει ὅλα τὰ θέματα πού ἐξετάζει μὲ θεολογικὰ κριτήρια, πολλές φορές ἀκουμπώντας σὲ κείμενα Πατέρων καὶ Ἐκκλ. Συγγραφέων καί, βέβαια, ἀλλιῶς βλέπεις ἓνα διήγημα μὲ τὴν προσωπικὴ σου διάθεση καὶ τὸ θαυμασμό, κι ἀλλιῶς ὅταν τὸ προσεγγίζεις μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Καβάσιλα ἢ τοῦ Διαδόχου Φωτικῆς!

Κλείνω τὸ πρόχειρο τοῦτο σημείωμα μ' ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα ἀπ' τὸ βιβλίον (σελ. 240): «Ὁ Ππδ. δὲν μετράει μίζερα τὸ θρησκευτικὸ ἐπίπεδο, οὔτε στέκεται μὲ ὑπολογισμοὺς μπροστὰ στὴν "πνευματικότητα" τῶν ἀνθρώπων, τῶν ἡρώων του. Καταγράφει περισοότερο "τὰ πάθη καὶ τοὺς καημοὺς τους", πού δὲν ἔχουν τελειωμό· καὶ συγκλονίζεται ἀπὸ αὐτὰ, γιατί γίνονται καὶ δικά του παθήματα, ἀφοῦ ζῆ βιωματικὰ τὸ γεγονός τῆς Ἐκκλησίας. Ἄν τελικὰ μπορούμε νὰ θαυμάζουμε κάτι στὸν Ππδ., αὐτὸ εἶναι ἡ φιλανθρωπία του νὰ οἰκονομεῖ τοὺς πάντες, καὶ ἡ ἰκανότητά του νὰ φανερώνει πῶς ὅλοι οἱ ἀνθρώποι εἶναι τέκνα Θεοῦ καὶ λαὸς Θεοῦ. Ὅλοι ἔχουν τὴ θέση τους καὶ ὅλοι καταξιώνονται, γιατί ὡς παιδιά τοῦ Θεοῦ μποροῦν νὰ ὑπάρχουν καὶ νὰ γίνονται Ἐκκλησία. Τὸ μεγάλο μυστήριο πού ἱερουργεῖται στὰ κείμενα τοῦ Ππδ. εἶναι ἡ μεταμόρφωση τῶν "ἐκ τοῦ κόσμου ἀνθρώπων" καὶ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας σὲ εὐχαριστιακὴ σῦναξη καὶ θεανθρώπινη κοινότητα».

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου, τόμ. ζ' (1988-1992), ἐκδ. «Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος Ἐθνικῆς Τραπέζης», Ἀθήναι 1994, σελ. 718.

Καὶ ἄλλες φορές στὸ παρελθόν, ἔχουμε παρουσιάσει ἀπὸ τίς στήλες τῆς «Θεολογίας» τὸ Δελτίο τοῦ ΠΠΑ, πού ἐκδίδεται μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ προϋσταμένου του κ. Ἀγαμ. Τσελίκα. Ὁ ζ' τόμος, πλουσιώτατος καὶ ὀγκωδέστατος, περιέχει: Ἀγ. Τσελίκα, *Δραστηριότητα τῶν ἐτῶν 1988-1992 (σὲ Βιβλιοθήκες καὶ Ἀρχεῖα τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ἐξωτερικοῦ, ἔργα καὶ καρπὸι τῶν ἐρευνῶν, μὲ πολὺπαιμα ὄντως νέα στοιχεῖα)*. Μαρίας Σοφοῦ, *Ἐργαστήριο Συντήρησης χειρογράφων τοῦ ΜΙΕΤ*. Φίλαρ. Παπαδοπούλου, *Κατάλογος τῶν ἐντύπων τῆς Βιβλιοθήκης Ἰω. Πέζαρου*. Τατ. Γεωργιάκη - Ἰωάννου, *Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Σάμου*. Λ. Πολίτη - Μαρίας Πολίτη, *Βιβλιογράφοι 17ου - 18ου αἰῶνος: Συνοπτικὴ καταγραφή*. Χρ. Ἀθανασιάδη, *Συναγωγή βιβλιοδετικῶν διακοσμητικῶν θεμάτων σὲ ἑλληνικὰ χειρόγραφα καὶ παλαιὰ ἐντυπα*. Ἀκολουθῶν Περιλήψεις στ' ἀγγλικά. Ὅλα, βέβαια, εἶν' ἐνδιαφέροντα· ὡστόσο, θέλω νὰ ὑπογραμμίσω τὴ μεγάλη μελέτη - συμβολὴ στὴ νεώτερη βιβλιολογία - βιβλιογραφία τοῦ Λ. Πολίτη, πού δημοσιεύεται στὸν τόμο αὐτὸ (σελ. 313-645), καὶ ἡ ὁποία συμπληρώνεται, διορθώνεται καὶ ὀλοκληρώνεται μὲ

τὴν στοργικὴ φροντίδα καὶ ἐπιμέλεια τῆς κόρης τοῦ κ. Μαρίας Πολίτη. Εὐχόμεσθε νὰ μὴν ἀργήσῃ νὰ ἐκδοθῇ (ἀπὸ τὴν ἴδια σ. καὶ τὸ ΜΙΕΤ) καὶ ἡ ὀριστικὴ καὶ πλήρης καταγραφή τῶν Βιβλιογραφῶν.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Simposio Cristiano, *Edizione dell' Istituto Teologici Ortodossi S. Gregorio Palamas*, Milano 1994, σσ. 211.

Γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἡ Ὁρθοδοξία καὶ τὸ ἐσωτερικὸ περιεχόμενό της ἦταν παντελῶς ἄγνωστα στὸ δυτικὸ κόσμον καὶ ὄχι σπάνια καὶ παρεξηγημένα. Στὸ δεύτερο μιστὸ τοῦ αἰῶνα μας παρατηρήθηκε ἕνα μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ θέματα ποῦ σχετίζονται μὲ τὴν Ὁρθοδοξία. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ προκλήθηκε, κατὰ πρῶτον λόγον, ἀπὸ τὸ πνευματικὸ ἀδιέξοδο, στὸ ὁποῖο περιήλθε ὁ δυτικὸς ἄνθρωπος, καί, κατὰ δεύτερον, ἀπὸ τὴν ἀξιέπαινη δραστηριότητα κέντρων ὀρθόδοξης μαρτυρίας καὶ δράσεως.

Ἐνα ἀπὸ τὰ κέντρα αὐτὰ εἶναι καὶ τὸ Ἰνστιτούτο Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν Σπουδῶν «*Αγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*» στὸ Μιλάνο τῆς Ἰταλίας. Εὐαγγεστικὸς σκοπὸς τοῦ εἶναι ἡ μελέτη τῆς βυζαντινῆς πατρολογίας, ἡ ἐμβάθυνση στὰ μεγάλα θέματα τῆς Θεολογίας καὶ ἡ παρουσίαση τῆς σημασίας τῆς Θ. Λειτουργίας καὶ τῆς τέχνης τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἡ ἰδέα ἰδρύσεώς τοῦ προήλθε ἀπὸ τὸν ὀραματισμὸ τῆς προσεγγίσεως τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἀπὸ τὴν σκέψη τῆς προετοιμασίας τῆς μεγάλης καὶ ἐπίπονης πορείας πρὸς καταλλαγὴ καὶ ἐνότητα, μὲ τὴν προβολὴ καὶ τὸν τονισμὸ τῶν ὀρθοδόξων θεολογικῶν δεδομένων καὶ τῆς προσφορᾶς τῆς δυνατότητας οἰκειοποιήσεως τῆς ἀνατολικῆς πατερικῆς σκέψης. Τὸ Ἰνστιτούτο παρουσιάζει καὶ ἀξιόλογη ἐκδοτικὴ δραστηριότητα, μὲ τὴν ἐκδοσὴ τῶν δέκα μέχρι σήμερον τόμων τῆς ἐπετηρίδας τοῦ.

Ἡ ἐκδοσὴ τοῦ ἀνὰ χεῖρας τόμου, ἐνδέκατου κατὰ σειράν, συμπίπτει μὲ τὴν συμπλήρωση εἴκοσι πέντε ἐτῶν ἀπὸ τὴν ἰδρυση τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ ἔχει, ὅπως εἶναι φυσικόν, ἐπετειακὸ καὶ πανηγυρικὸν χαρακτήρα. Ὁ τόμος εἶναι ἀφιερωμένος στὴν «*Εἰκόνα*», θέμα γιὰ τὸ ὁποῖο γράφει προλογίζοντας ὁ Ἀρχιμανδρίτης Τιμόθεος Μοσχόπουλος (σσ. 7-9). Ἀκολουθοῦν συγχαρητήρια γράμματα. Στὸν τόμον καταχωρίζονται ἐκλεκτὲς μελέτες διαπρεπῶν ἐπιστημόνων, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν: Constantin Scouteris, *La persona del Verbo Incarnato*, (σσ. 31-42)· Francesco Pio Tamburrino, *Per una Icona nella Chiesa*, (σσ. 43-52)· Elia Iconomou, *Cos è l' icona: oggetto liturgico oppure mezzo ermeneutico?* (σσ. 53-63)· Mons. Enrico Galbiati, *Tipologia di alcune icone*, (σσ. 65-72)· Costas Tsiropoulos, *Il cosiddetto stile italo-bizantino*, (σσ. 73-88)· Boris Bobrinskoy, *L' icona sacramento del regno*, (σσ. 89-95)· Nicolas Ozoline, *La teologia dell' icona*, (σσ. 97-112)· Daniel Sahas, *Icona e antropologia cristiana. Il pensiero del II Concilio de Nicea*, (σσ. 113-126)· Constantino P. Charalampidis, *Rappresentazioni iconografiche del Santo dendrite David di Salonico*, (σσ.

127-131): Spiridione P. Nicolaidi, *Il messaggio dell' icona bizantina*, (σσ. 133-135): S. Em. Panteleimon Karanikolas, Metropolita di Corinto, *Le Divine Energie Increate*, (σσ. 136-139): Pan. K. Georgountsos, *Come si è formata la lingua greca avendo Omero come architetto*, (σσ. 141-166): Giorgio Daskalakis, *Il narcisismo odierno*, (σσ. 167-192): Archimandrita Timotheos Moschopoulos, *La translazione delle relique del S. Davide Eremita*, (σσ. 193-194): *Vita di San Davide eremita*, (σσ. 195-199).

Ἄναμφίβολα, ὁ τόμος συμβάλλει σὸ νὰ καταστήσει προσιτοὺς στοὺς ἀδελφοὺς τῆς Δύσεως τοὺς πνευματικοὺς θησαυροὺς τῆς Ὁρθοδοξίας, τῆ σιγμῇ μάλιστα ποῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀξιόλογα κείμενα ποῦ περιέχει, κοσμεῖται καὶ μὲ ὠραιότατες βυζαντινὲς εἰκόνες. Ἄξιζον πραγματικὰ θερμὰ συγχαρητήρια σὸν Ἀρχιμανδρίτη Τιμόθεο Μοσχόπουλο, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνο διακοινεῖ τοὺς ὀρθόδοξους χριστιανοὺς τοῦ Μιλάνο, Ἕλληνες καὶ μὴ, ἀλλὰ καὶ μοχθεῖ ἀόκνως γιὰ τὴ μαρτυρία τῆς Ὁρθοδοξίας μεταξὺ τῶν ἑτεροδόξων.

Ἄρχιμ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ